

običajni. Na prvem mestu bi pri tem omenil razveseljivo primerjavo z drugimi evropskimi državami, ki so se soočale z enakimi težavami kot Jugoslavija oziroma Slovenija. Navajanje tovrstnih primerjav namreč dopušča sodbo, v koliko je razreševanje določenih težav v Sloveniji sovpadalo s hkratnimi evropskimi procesi, in to sodbo brez špekulacij, ki so največkrat sad ideoloških ocenjevanj in ne temeljijo na konkretnih podatkih.

Številne pregledne tabele so primerne za analizo sorodnih problemov, v katere se avtor sam ni poglobljajal. Ekonomisti bodo npr. v njih našli dokaz za svoje večkrat izrečene, a prepogosto preslišane trditve, da najmanjše kreditov za večinoma negospodarske investicije ni gospodarno poslovanje. Zgodovinarji pa bodo npr. v Lazarevičevem delu našli dokaz, da se zgodovinski dogodki ne smejo soditi kot zgolj dobri ali zgolj slabi. Tako je tudi vojna prinesla vsaj eno "korist" (čeprav se sliši še tako sarkastično), da je namreč z visoko inflacijo sprožila samodejno razdolževanje prezadolženih kmetov.

Še veliko podobnih prebliskov se porodi bralcu ob prebiranju Lazarevičevega dela. Na koncu knjige pa pomisli, da je bral delo, ki ne govori zgolj o tistem, ker je napisano v naslovu, namreč o kmečkih dolgovih nasploh. Tematika dela je širša, saj se dotika gospodarske panoge, ki je dajala zaslužek večini slovenskega prebivalstva, in njene vpetosti v širšo gospodarsko in politično problematiko.

Aleš Gabrič

Ruth Wodak / Peter Novak / Johanna Pelikan / Helmut Gruber / Rudolf de Cillia / Richard Mitten: *Wir sind alle unschuldige Täter*. Frankfurt, Suhrkamp, 1990, 401 strani.

Knjiga Vsi smo nedolžni storilci, ki jo je napisalo več avtorjev, kar je bilo glede na način dela nujno, predstavlja zgleden primer interdisciplinarne socio-loško-zgodovinsko-filološke analize. Delo pa je poleg tega zanimivo tudi zaradi občutljive tematike, ki jo obravnava, saj gre za snov, ki jo je treba zaradi specifičnega pomena v avstrijski družbi obravnavati zelo argumentirano in subtilno hkrati.

Izhodiščna vprašanja, ki knjigo definirajo, so:

Kako je mogoče, da je v avstrijski družbi danes, po Auschwitzu, ko predstavlja židovska manjšina ca. 0,1% (oz. 7000 pripadnikov židovske skupnosti) antisemitizem sploh še mogoč?

Na kakšen način prodira v avstrijske medije in je tako direktno ali indirektno, praktično pa brez presledka, ves čas po drugi vojni prisoten v avstrijskih medijih (čeprav je "uradno" strogo prepovedan)?

Ali je njegove korenine res mogoče iskati izključno v nemško-avstrijski, z antisemitizmom prežeti zgodovini ali se za tem skriva še kaj?

Na ta vprašanja avtorji odgovarjajo z drzno analizo, ki nam pokaže, na kakšen način pronica antiseminizem v avstrijsko "zavest" preko medijev, političnih nastopov in vsakdanjih pogovorov.

Vprašanje se zastavi seveda že čisto na začetku: kakšna je pravzaprav ta avstrijska "zavest"? Analiza, ki jo knjiga podaja, je v izhodišču mogoča, če velja teza mlajše generacije avstrijskih zgodovinarjev (Karl Stuhlpfarrer idr.), da so bili mnogi Avstrijci (vsaj dosti več, kakor priznava "uradna" verzija) nad "Anschlussom" navdušeni. Za njena nasprotnika velja (glej npr. Dr. Norbert Schausberger. "Der Griff nach Österreich", Wien 1978; dovolj pa je tudi poslušati izjave kanclerja Vranitzkega ali dunajskega župana dr. Helmuta Zilka), da je bila Avstrija prva žrtev ekspanzije nacistične Nemčije.

To avstrijsko "življenjsko laž" (tako avtorji) je institucionalizirala "Moskowska deklaracija", ki so jo sprejeli zavezniki leta 1943. Tako je bilo mogoče avstrijsko "življenjsko laž" uradno uporabljati pri formiranju "nove" avstrijske identitete (zavesti).

Knjiga (sicer navaja, da je bilo takoj po vojni v Avstriji 660.000 "bivših - "die Ehemaligen" - tj. nacistov, kar pa bo najbrž malce pretirana številka.) Židje so v njenem zgodovinskem kontekstu (Opfer der Opfer) žrtev-žrtve, poleg drugih mitoloških konstruktov in zgodovinskih polresnic.

Analiza kaže, da igrajo Židje v povojni Avstriji podobno vlogo, kot jo je v deželah socrealizma igral "zunanj ali notranji sovražnik", "meščanska desnica" itd.: omogočajo jasno identifikacijo "nas Avstrijcev" v odnosu do okolice - "drugih", "tujine", "sodržavljanov židovskega rodu", kar so vse poznani družbeno-psihološki fenomeni, to pa še zdaleč ni vse.

Kakor pravijo avtorji: Židje že s svojo prisotnostjo ogrožajo to "novo" avstrijsko zavest (posebno v odnosu do Nemčije), ki si je "pravi Avstrijci" zlepa ne pustijo ogrožati ali odvzeti zdaj, ko je bilo zanjo potrebno toliko naporov in dokazovanj.

Antisemitska tradicija je v Avstriji stara in meje med posameznimi antisemitizmi so nejasne, nastankov za predsodke, ki vodijo v diskriminacijo, torej ne manjka. (Pri analizi pa seveda ne smemo zaiti v predstavo, da je "Endlösung" le ena izmed stopnic v dolgi zgodovini antisemitizma, na drugi strani pa nikakor zmanjševati "zaslug" npr. katoliškega antisemitizma, za ustvarjanje primernega vzdušja zanj.)

Leta 1945 naj bi se torej začela nova avstrijska zgodovina, ki naj bi vse spremenila, v resnici pa je antisemitizem, kot nam predstavijo avtorji knjige, ves čas prisoten v vseh stereotipnih oblikah - latentni ali manifestativni, eksplicitni ali zelo indirektni - zaradi:

1. strahu pred odkrivanjem vojnih zločinov;
2. strahu, da bi Židje zahtevali svojo "arizirano" lastnino nazaj;
3. strahu, da bi se Židje vrnili v svojo domovino (kakor v prvi in drugi točki) in prevzeli pomembne položaje, spet postali "dominantni" ali zasedali delovna mesta;

4. s svojo prisotnostjo onemogočajo "preseganje" avstrijske preteklosti in permanentno ogrožajo novo avstrijsko "identiteto";

5. za novo avstrijsko "identiteto", ki se gradi na že omenjenih različnostih, so Židje zelo dobrodošli, saj je stereotip o bogatem, pohlepšem, inteligentnem židovskem intelektualcu, ki ima internacionalno zaledje in obvladuje bančništvo in tisk, mnogo primernejši kakor druge diskriminirane skupine. ("Gastarbajterji" ali nacionalne manjšine delujejo zaskrbljujoče bolj zaradi svoje kvantitete.)

Sociološka, filološka in zgodovinska analiza avtorjev nam prikaže mehanizme aplikacije tovrstnih stereotipov v sredstvih javnega obveščanja. Predmet analize sta bila avstrijska dnevnik "Die Presse" in "Kronenzeitung" in avstrijska državna radijska postaja.

Časovno se analiza osredotoči na "afero Waldheim" v času Waldheimove kandidature za avstrijskega predsednika marca 1986 in afero "Kreisky-Peter-Wiesenthal" oktobra-decembra 1975. Tukaj se srečamo z množico "dobrih" in "slabih" Židov, takimi, ki "pustijo preteklost pri miru", in takimi, ki živijo v tujini in preko svojih "agentur" "ščuvajo", pozivajo k maščevanju itd.

Kakor pravi eden od avtorjev v uvodu, bi bila naravna reakcija na "židovsko obrekovanje" argumentirana zavrnitev obtožb, v resnici pa se stvari razvijajo drugače ...

Pri analizi "afere" v povojni Avstriji nam avtorji tako prikažejo več možnih strategij, ki so v analiziranih "primerih" bile uporabljene za obrambo ali napad, kar je bilo odvisno od vsakokratne situacije:

I. Na očitek ali obtožbo (za medvojne zločine) se obtoženi sploh ne odzove ("pusti preteklost pri miru"). Če se taka makrostrategija ne obnese, se krivdo:

1. prikriva (Bilo jih je malo, ne ve se, kdo je bil ...)
2. verbalno evfemizira (npr. "emigracija" namesto "izgnanci" itd.)
3. racionalizira (Obstajali so vendar objektivni razlogi za to ...)
4. relativizira (Tudi drugi so krivi ...)
5. odriiva - (Nekdo drug naj bi bil kriv ...)
6. personalizira (En sam je kriv, npr. Hitler osebno ...)
7. anonimizira (Nekdo je ukazal ...)
8. minimalizira (Očitki so pretirani, stvar sploh ni (tako) resna ...)

II. Druga možnost je krivdo popolnoma zanikati in na napad odgovoriti z napadom.

Tak postopek je označen kot "obrat-storilec-žrtev". Nasprotnika se potem napade z oznakami "zunanji sovražnik", "internationalni židovski hujskači" itd., pred takimi podtikanji se človek "mora" braniti itd.

Krivda se tako spremeni v agresijo nad žrtvijo.

III. Kot tretja alternativa je možno "podtikanje". Nasprotniku se podtakne izjave, ki jih nikoli ni dal in na ta način se generalizira celoten smisel obtožbe, istočasno pa omogoči radikalen protinapad.

V nadaljevanju nam avtorji prikažejo praktično uporabo omenjenih strategij v omenjenih aferah, kar pa nam pušča dve odprti vprašanji:

1. Zakaj je "Avstrija" v svoji identiteti tako ranljiva?

2. Kako je mogoča tako široka, malone "vsakdanja" uporaba antisemitskih stereotipov?

Metodološko so avtorji pri primerjavi "afere Waldheim" in afere "Kreisky-Peter-Wiesenthal" uporabljali lingvistično analizo posameznih delov teksta, ki se je zelo dobro obnesla, saj za razliko od klasične analize tekstov, ki ne ločuje med tekstovnimi in komunikacijskimi oblikami, omogoča analizo glede na vsakokratno strukturo in funkcijo informacije.

Gre torej precej tudi za to, kako je neka tema (verbalno) interpretirana in ne samo za smisel interpretacije. Tako ponuja knjiga poleg natančne kronologije dogodkov tudi terminološke strategije, ki prek stereotipov vodijo do generalizacije.

Analiza enega od tekstov nam pokaže pri aferi "Waldheim" naslednje stereotipe:

1. svetovna židovska zarota

2. židovsko pridobitništvo

3. nečastnost

4. predsodke iz (tradicije) krščanskega antisemitizma

5. židovsko lenobo v odnosu do sionizma (kot bi za graditev države potrebovali samo zidarje).

Tem stereotipom sledi generalizacija:

Židovski narod - židovstvo - Židje - židovska vera - JWC (Jewish World Kongres) - Generalni sekretar JWC - Goldmann - Židje. Primer je vzet iz analize članka v "Neue Krone Zeitung" 30. 3. 1986.)

Na drugi strani se v istem tekstu pojavi generalizacija "pozitivnih" stereotipov:

1. "Avstrijec"

2. "preprost državljan"

3. "povprečen Avstrijec"

4. "normalen državljan"

Žid

Navedel sem enega od primerov sociološko-lingvistične analize teksta, ki jih navajajo avtorji. Ko sta obe aferi analizirani (afere "Waldheim" in "Kreisky-Peter-Wiesenthal"), se pokaže vrsta zgodovinskih analogij in razlik:

1. Obadva (Peter in Waldheim) sta zamolčala del svoje biografije iz časa druge svetovne vojne.

2. Obadva sta se potegovala za visoko avstrijsko državno funkcijo.

3. V obeh primerih so na njuno preteklost opozorili Židje.

1. Peter je krivdo takoj priznal, Waldheim ne.

2. Peter je bil osumljen neposrednega sodelovanja pri vojnih zločinih, Waldheim ne.

3. L. 1975 so napadi prišli iz Avstrije, 1986 iz tujine.

4. L. 1975 je Petra vzel v zaščito "najbolj poznan avstrijski Žid" - Kreisky.

5. L. 1975 se afera umirja, 1986 razpihuje in antisemitski izpadi so posebno radikalni.

6. L. 1975 uporablja Kreisky antisemitske klišeje pri obtožbah Wiesenthala.

7. L. 1975 sta bila glavna akterja oba Žida (Kreisky in Wiesenthal) 1986 pa samo ena stran (JWC).

8. L. 1975 se je afera odvijala (v glavnem) med dvema osebama 1986 se je spor razširil in posplošil - (JWC - Židje): (Waldheim - Avstrijci).

Podobne primerjave lahko spremljamo skozi vso knjigo, zanimivo pa je, da sta metodologija in tehnika analize, ki je bila najprej uporabljena za afero Waldheim, bili potem prenešeni še na afero "Kreisky-Peter-Wiesenthal", kar potrjuje njeno univerzalno aplikativnost in omogoča sintezo in primerjavo.

Analiza podaja sliko stanja, ki "Avstrijo" v njenih prizadevanjih po "srednje-evropski širini" prikazuje bolj z njene senčne strani. Tako najdemo tudi danes po "holokavstu" v avstrijskih medijih in družbi široko paleto tradicionalnih oblik antisemitskih predsodkov.

Knjiga je tudi za zgodovinarja še bolj zanimiva po svoji metodološki plati.

Sicer pa smo Slovenci lahko "brez skrbi", saj smo po nepriljubljenosti (po anketi "Die Presse" 25. 10. 1991) za Židi (njih bi za svoje sosede "rajši ne imelo" 31 % Avstrijcev. Slovencev pa samo 30 %). Knjiga lahko torej služi (tudi) kot priročnik.

Egon Pelikan

M a k s o Š n u d e r l : *Dnevnik 1941 - 1945. I. V okupirani Ljubljani*. Založba Obzorja, Maribor 1993, 606 strani. (Documenta et studia historiae recentioris; 9a)

Dr. Makso Šnuderl, uspešen mariborski odvetnik v času med dvema svetovnima vojnama, literarni ustvarjalec, dejaven v kulturnem življenju, po politični opredelitvi pa liberalec, se je marca 1941, ko se je odločala usoda t.im. prve Jugoslavije, odločil za pisanje dnevnika in ga pisal v glavnem kontinuirano ves vojni in povojni čas, čeprav po vojni sčasoma manj intenzivno.

Urednik Zdenko Čepič je po načelih zgodovinske stroke pripravil za objavo dnevniške zapise iz obdobja od marca 1941 do konca leta 1945, to je od propada Kraljevine Jugoslavije do konsolidacije nove, t.im. Titove Jugoslavije, in tako skozi posebno zvrst zgodovinskega vira, ki je obenem zanimivo branje tako zaradi vsebine kot zaradi izrazne moči, približal širšemu krogu bralcev to prelomno, težko obdobje, polno nasprotij.

V prvi knjigi (od dveh načrtovanih) je zajeto obdobje do septembra 1943. V njej spoznamo Šnuderla kot rezervnega oficirja jugoslovanske vojske v aprilski vojni, predvsem pa kot begunca v Ljubljani, kamor je iz Maribora prebегnil pred grozečo aretacijo s strani nemških okupacijskih oblasti 27. aprila 1941 in kjer je ostal do kapitulacije Italije.